

Мартиненко В. О., провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти Інституту педагогіки,
кандидат педагогічних наук

ФОРМУВАННЯ ДИКЦІЇ В УЧНІВ 1-2 КЛАСІВ ЯК ВАЖЛИВОГО ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ НАВИЧКИ ЧИТАННЯ ВГОЛОС

Грамотне мовлення і читання з дотриманням норм орфоепії, інтонаційних засобів виразності – ознака освіченої людини, її вагома перевага. Правильна вимова потрібна дорослим і дітям для впевненого спілкування, успішного навчання, вправного читання і письма, гармонійного розвитку.

Навички мовлення формуються з раннього дитинства і багато в чому - під впливом дорослих. Дитина навчається говорити на прикладі своїх батьків, інших старших людей. Серед вагомих, першорядних компонентів мовленнєвого середовища, які мають вплив на учня, є грамотне мовлення самого педагога. Саме вчитель закладає підвалини культури мовлення, першооснови кваліфікованого читача - молодшого школяра.

Головними критеріями хорошого усного мовлення і вправного читання вголос є чітка, поставлена дикція, виразність, відповідний темп, багатий словниковий запас. Хороша дикція означає чіткість, виразність, ясність вимови слів, фраз. Вона залежить від правильного артикулювання голосних і приголосних звуків, роботи органів мовлення (язика, губ, щелеп (зубів)). Дикція включає також і нормативну вимову, наголошення, тобто керується правилами орфоепії. Чіткість і розбірливість мовленнєвого потоку забезпечують приголосні звуки, без точності звучання яких мова стає незрозумілою, безформною. Точність вимови приголосних звуків є основним завданням у роботі над дикцією. Для розвитку правильного мовлення важливу роль відіграє повноцінний слух, у т.ч. фонематичне сприймання. Завдяки слухового контролю людина помічає помилку у вимові і може самостійно її виправити.

Як показують результати дослідження, з кожним роком збільшується кількість першокласників з вадами у вимові звуків української мови. Йдеться

про так звані функціональні дикційні недоліки, що не пов'язані з органічними дефектами артикуляційного апарату, туговухістю і які можна усунути за допомогою певного комплексу тренувальних вправ.

Дослідники зазначають низку причин, що їх викликають: досить млява артикуляція, тобто недостатня рухова активність органів артикуляції; помилки на заміну і змішування звуків під час читання; фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення. Найчастіше у дітей може спостерігатися порушення вимови губних (б, п, в, м), шиплячих (ж, ч, ш, щ), сонорних (м, л, н, р), свистячих звуків (з, с, ц), передньоязикових (т, д у м'якій позиції). При цьому учні утруднюється не лише у вимові цих звуків, але і в розрізненні їх на слух, не відчують артикуляційної різниці між опозиційними звуками (мишка-миска; лежати-лизати; коза-коса; бити-пити та ін..

Тут також можуть мати місце порушення складової структури слова, пропуски складів, окремих звуків при сполученні кількох приголосних: тefon (телефон), сьогоні (сьогодні), скоровода (сковорода); лексико-граматичне недорозвинення мовлення (обмежений словниковий запас слів, порушення узгодження слів у роді, числі, відмінку), слабке дихання: при недостатній енергії видиху кінці слів у фразі погано чути і т. ін..

Педагогічну роботу з формування чіткої дикції у 1-2 класах доцільно проводити за такими змістовими блоками: артикуляційна гімнастика (комплекс вправ, які сприяють розвитку рухливості м'язів мовленнєвого апарату: вправи для губ, язика, нижньої щелепи та ін..); удосконалення вимови голосних та приголосних звуків, відпрацювання правильної артикуляції тих звуків, які викликають труднощі; формування правильного мовленнєвого дихання; розвиток й удосконалення фонематичного слуху.

При цьому важливо дотримуватися відповідних принципів. Принцип цілеспрямованості і регулярності передбачає щоденну роботу, центровану на усунення недоліків дикції. Враховуючи рівень розвитку дикційних умінь учнів класу, класовод самостійно визначає тривалість і частотність виконання тих чи інших завдань.

Принцип поетапності забезпечує доцільно обгрунтовану послідовність відпрацювання тих чи інших звуків, постановки дихання та ін. у межах того чи іншого змістового блоку; поступове нарощення ступеня ускладнення змісту спеціальних вправ і завдань.

Так, у роботі з удосконалення артикуляції тих чи інших звуків забезпечується наступна поетапність: правильна вимова того чи іншого звука ізольовано, потім у складніших звукових комплексах (буквосполученнях), далі – у словах, у т.ч. із збігом кількох приголосних звуків на початку, середині, наприкінці слів і насамкінець – у скоромовках. У свою чергу, роботу над скоромовками, які є ефективним матеріалом для індивідуальних вправ, також важливо проводити поетапно: спочатку її читає учитель, даючи дитині відчуття місця пауз і їх тривалості, логічних наголосів; потім скоромовку читає учень у повільному темпі, чітко вимовляючи кожний звук, кожне слово; далі – у дещо пришвидшеному темпі – ще швидше – дуже швидко.

На думку багатьох дослідників, до роботи над скоромовками можна переходити тоді, коли артикуляція кожного звука дитиною перевірена і закріплена відповідно до правил нормативної вимови.

Під час відпрацювання правильного дихання доцільно спочатку проводити роботу з удосконалення фізіологічного (носового) дихання - вироблення уміння глибокого, але короткого вдиху і подовженого (спочатку беззвучного, потім фонаційного) видиху.

Дотримання принципу доступності у навчанні передбачає дозування дидактичного матеріалу, врахування індивідуальних можливостей учнів 1-2 класів. Наприклад, під час постановки правильного дихання недоцільне надмірне повторення вправ, оскільки це може викликати запаморочення; добір змісту скоромовок має бути доступним для смислового сприймання дітьми цих вікових груп, а також посильним для промовляння.

У роботі над дикцією учнів 1-2 класів неабияку роль відіграє формування позитивної мотивації, яка викличе у школярів зацікавлення цими вправами, сприятиме усвідомленню необхідності їх виконання задля покращення власного усного мовлення.